

K RECEPCIJI PJESAMA U PROZI IVANA KOZARCA

Goran Rem

0.

U ovome će se radu nastojati opravdati pa utješiti barem dvokratno ako li ne i višekratno žaljenje za poznavanjem učinka hrvatske pjesme u prozi u »razdoblju Moderne« (kako će napisati Hrvoje Pejaković) ili pak žaljenje što nema — u autorskom opusu Ivana Kozarca — kakvoga složenijeg pjesničkog vida modernoga pisma. Sa zadovoljstvom se može ukazati na nepotrebno povjesničarsko neraspoloženje u ta dva polja zabrinutosti — jer poznavanje ostavštine Ivana Kozarca može zamijeniti taj nezadovoljni ton — užitćem u sofisticiranom modernom tekstu njegovih pjesama u prozi. Jasnije napisano — u više je navrata bavljenje lirikom Ivana Kozarca pokušalo objašnjavati i braniti pa opet inkludivizmom čuvati Kozarčeve pjesme u sjeni značajnijega proznog dijela opusa. To će sugerirati već bavljenje lirikom Ivana Kozarca iz portretnoga teksta »*Ivan Kozarac* (8. II. 1885. — 16. XI. 1910.)« 1935. napisanoga u promišljanju izvrsnoga nesuđenog povjesnika hrvatske književnosti Josipa Bognera, potom iz govorničkoga teksta Dubravka Jelčića, potom vrlo opsežno zahvaćanje u lirski dio Kozarčeva opusa u referatu Katice Čorkalo, a — u najužem predmetnom smislu interesa ovoga rada — naznačivat će spomenutu neuglednost baš same pjesme u prozi na početku stoljeća jedan od njezinih antologičara Hrvoje Pejaković u *Predgovoru* antologije

hrvatskih pjesama u prozi *Naša ljubavnica tlapnja*, inače načinjene u suautorstvu sa Zvonimirom Mrkonjićem te Andrianom Škuncom. Kako su sve te primjedbe, izravne ili neizravne — bile izricane desetke godina nakon što je Dragutin Tadijanović pronašao te otiskao Kozarčeve pjesme u prozi pod baš takvim podnaslovom, *Pjesme u prozi*, potrebno je spomenuta tri kratka lirski sastavka vratiti u književnopovijesnu i čitateljsku recepciju. Njihovu pak žalodbenu notu, proizišlu iz već spomenute neupućnosti, nastojat će se pročitati i prepoznati kao svojevrsnu metodologijsku lucidnost spomenutih autora. Dakle — *kao da su znali* da takvi radovi — ipak postoje, odnosno da postoje u opusu Ivana Kozarca. U toj namjeri rad će se podrubiti trima jedinim izravnim, kolikogod kratkim i fragmentnim, kritičkim i interpretacijskim bavljenjima spomenutim Kozarčevim pjesmama u prozi — u izvedbama Dionizija Švagelja, Ive Bognera i Delimira Rešickog, uz dakako jednostavne i dragocjene pragmatične napomene prireditelja Kozarčevih *Izabranih djela* iz 1942. Dragutina Tadijanovića.

0.1.

Što se tiče pjesme u prozi, malo tko se od uvaženih pristupatelja tome obliku ne slaže da ga je početi čitati i prepoznavati, a kao oblik svojevrsnoga pretapanja i narušavanja konvencija, od sredine devetnaestoga stoljeća i prvog intenzivnog nastupa moderne kroz francusko paranasovstvo, simbolizam te Turgenjevljevo zgušnjavanje psihološkoga realizma u moderne tendencije. Tu je tvrdnju samo kratkim pregledom poduprijeti navođenjem jednog hrvatskog »u kontekstu« pogleda, malog britanskoga specijalističkog međunarodnog projekta, jednostavnog poljskog akademičkog uvida, te antologičarskoga sintetiziranja u hrvatskom književnom prostoru.

Tako će Aleksandar Flaker kratko upozoriti da su »pjesme u prozi /.../ zaseban oblik na razmeđu književnih rodova, a najpoznatiji su njegovi nosioci francuski pjesnik Charles Baudelaire (*Male pjesme u prozi — Spleen Pariza*, 1855-1862) i ruski pripovjedač Turgenjev (*Pjesme u prozi — Senilia*, 1882), a i hrvatska književnost ima bogatu tradiciju u toj vrsti, od Tommasea (*Iskrice*, 1844), pa preko Draženovića, Kranjčevića, Frana Mažuranića do Krleže (*Jedanaest lirskih motiva u prozi*, 1937)...«¹

U europskome kontekstu pogled se na taj oblik neće bitno razlikovati pa će od Baudelairea započinjati uvidom i Peter Johnson, urednik ugledne publikacije

The Prose Poem — An International Journal, koji će se u uvodnom problemskom polilogu oko definiranja samoga oblika poigrati nizom međusobno supostojećih metodologijskih rečenica: »The prose poem has its roots in the aphorism.«, »But what about the long prose poems of Baudelaire?«, »But surely all prose poems are fables.«, »Then where do you situate the *poetic prose* written by certain Language poets?«²

I poljska će teorijska misao, primjerice visokougledni krug oko Janusza Slawinskog, napose Teresa Kostkiewiczowa,³ uvažavati francuski postromantizam kao mjesto »početka« odnosno — konsenzusno pionirsko mjesto Aloysiusa Bertranda, romantičarskoga pjesnika, kao onoga koji je malim rukopisom *Gašpar noćnik*, objelodanjenim godinu dana nakon autorove smrti (1842), napravio prijelaz iz romantizma u parnasovačko polje moderne.

Blizak će povijesni uvid izložiti i Dragutin Tadijanović te Zlatko Tomičić u predgovoru svoje *Antologije hrvatskih pjesama u prozi*,⁴ koji će jednostavno o »otkriću« pjesme u prozi ustvrditi i ovo: »...nju su prvi počeli pisati Francuzi...« Zatim spominju i proromantičara Chateaubrianda da bi zastali uz, dakako, opet Bertranda. A slično će reflektirati i već uvodno najavljeni hrvatski suantologičar zbirke pjesama u prozi Hrvoje Pejaković, koji posebnim mjestom ipak drži Baudelairea jer Baudelaire u svojem tekstualnom nastupu izlaže, upravo uz posvetu Bertrandu, i predgovornu *svijest o obliku*. I Pejaković upravo u uvodnim redcima antologije *Naša ljubavnica tlapnja*, u redcima u kojim promišlja i ocrtava povijesni kontekst nastanka i češćeg nastupa pjesme u prozi, bilježi i ovu radnu misao: »U vremenima kada korištenje stihom biva i odviše lako, neproblematično, može pjesma u prozi postati medijem u kojem pjesma osviještava vlastita ograničenja i upušta se u istraživanje novih mogućnosti.«⁵

Pejaković će ne jednom istaknuti i radno-provodno ponoviti kako će spomenuta svijest o obliku biti značajnim *signalom razlike* toga oblika.

Premda nosi određenu polemičnost spram nekih natuknica iz nečega što je ovdje imenovano »konsenzusnim« poznavanjem nastupa pjesme u prozi — kako »u kontekstu« tako i u hrvatskom korpusu — i Tea Benčić zagovarajući »jaču« poziciju Bertranda spram Baudelairea, prepoznaje »svijest o sebi« kao sastavnicu već njegova pisma: »Istodobno uspijeva ostvariti pjesmu kao samosvojan lik, osobnost za sebe, pjesmu kao nezavisnu magičnu formulu i alkemiju koja ima svoj vlastiti racio, svijest o sebi.«⁶

0.2.

I prije negoli se pokaže izravnije kako su poznavatelji Ivana Kozarca podcijenili značenje njegovih triju pjesama u prozi, pa se iz toga požuri misliti kako ih se zbog toga »napada«, valja zabilježiti da je i pisac najopsežnijeg rada o Ivanu Kozarcu Aleksandar Šljivarić načinio tek fusnotu dokumentarnog i vrijednosno izravno negativnog određenja: »...Kozarčevi neobjavljeni sastavci (pjesme i prozni tekstovi) što se nalaze u Bilježnicama I, II⁷ zanimljivi su u prvom redu kao gradivo za literarnu povijest i uvid u način stvaranja ovoga pisca, a umjetnička im je vrijednost sasvim neznatna.«⁸ Poseban je problemski kuriozum, postavljen pred čitatelja raspoložena revalorizirati i taj odjeljak Kozarčeva opusa, a i raspoložena prigovarati antologičarima koji krajem 20. stoljeća previđaju te tekstove, to što je Dragutin Tadijanović, dakle prireditelj Izabranih djela Ivana Kozarca iz 1942, šesnaest godina poslije suautorom »prve naše antologije pjesama u prozi«.⁹ A Ivana Kozarca ne uvrštava!?

Zašto? Odgovor je pronaći u uvodnim redcima te antologije, u redcima koji pokušavaju što je jasnije izložiti svoju metodologiju uvrštavanja, zastupljenosti i neuvrštavanja. U tim razjašnjenjima nema posve izravnog odgovora na ovdje postavljeni »Zašto?«, ali se daje iskonstruirati njihova prirediteljska zaokupljenost onim što su autori samih pjesama u prozi ipak svojom autorskom rukom i odlukom priredili i uputili u tisak, što međutim s dvadeset i pet godina preminuli Ivan Kozarac, sav u vremenskom i pisalačkom nadmetanju s oskudnim vremenom, nije stigao. Niti je stigao, a kako to bilježi i možda najcitiraniji dio njegove autobiografije, nakon dragocjenih smjerokaza Josipa Kozarca i Vladimira Jelovška Teharskog i nakon što je »stihove... napustio i prihvatio se proze«,¹⁰ dalje razvijati taj smjer i spisateljski oblik. Osim toga, predgovorateljski tekst Zlatka Tomičića rado upotrebljava i riječ »najreprezentativniji« gdje onda uz pionirsku dužnost nastoje ostvariti uvid u piše »književnohistorijskom kontinuitetu«. A tu im se događa da izravno istaknu kako »u vrijeme Moderne pjesma u prozi je osobito njegovana, više možda nego u bilo kojem drugom odsjeku, ali nažalost to vrijeme nije dalo takve ingeniozne pisce pjesama u prozi, kakav je ranije bio Fran Mažuranić, a kasnije Tin Ujević«.¹¹ Dakle, bez ikakvih pretenzija otkriti modernistička zgusnuća i u »rubnim« tekstovima unutar autorskih opusa. Zabljesnuti strategijom reprezentativnosti,

i željom u prvome takvome antologiziranju biti metodologijski neosporivima, nisu se usudili biti odvažnijeg izbora.

»Pjesma u prozi nedovoljno je u nas priznata kao književna vrsta.«¹² Početni je redak posljednjeg pasusa uvodnog eseja antologije iz 1958, i taj redak kao da postaje refrenom koji će manje ili više izravno ponavljati i kasniji osvjetlitelji mjesta hrvatske pjesme u prozi u hrvatskome književnom korpusu.¹³

»Ta neugledna književna vrsta...«, započinje jednu rečenicu Zvonimir Mrkonjić u svojoj kapitalnoj dvotomnici *Suvremeno hrvatsko pjesništvo*,¹⁴ a nešto prije toga mjesta naveo je opsežan izvod iz teksta Branimira Donata *Signativnost antologija i pojava pjesme u prozi u suvremenom hrvatskom pjesništvu*¹⁵ koji preokreće loše raspoloženje oko povijesnoga ugleda toga oblika pa ukazuje na sve veću zastupljenost pjesama u prozi u »poslijeratnim« panoramama odnosno antologijama hrvatskoga pjesništva, nalazeći u tome dobar pogled prireditelja na fenomen modernističkih promjena i tendencija.

Međutim, ako se još jednom baci pogled na Tomičićev uvodnik i njegovo pristupanje povijesnoj hrvatskoj moderni, s aspekta uvažavanja učinka toga oblika, onda se još jedan previd Kozarčevih pjesama u prozi napravljen kroz antologiju *Naša ljubavnica tlapnja*, oslanja na gotovo simetrično mišljenje. Naime, Hrvoje Pejaković zapaža: »Razdoblje Moderne svojom je poetikom (stilski pluralizam, obuzetost riječju kao takvom, kontaminiranje proznog i dramskog pisma lirskim elementima, interes za prijelazna psihička stanja koja prirodno prizivaju i fragmentarne umjetničke forme) naizgled vrlo povoljno za pjesmu u prozi. Ona se u to vrijeme doista mnogo i piše, ali ključni poetički pomaci događaju se na drugim područjima — našim oblikom bave se ili manje značajni autori ili važni pisci no samo na rubovima svog opusa.« Kako ne bi posve diskreditirao tadašnji učinak pjesme u prozi, Pejaković tolerira ove dosege: »Mnogi od tih tekstova, /.../ ipak potvrđuju prisutnost pjesme u prozi sposobne, primjerice, da u kratkom tekstu obuhvati velike vremenske i prostorne raspone (Dežman) ili da doživljava kaotične gradske vreve i tutnjave elementarne povijesne energije koju je aktivirao rat stopi s iskustvom onog predosobnog i prepsihičkog.«

Šteta je da u tome Tomičić — Pejaković neraspoloženju hrvatskom modernom u njezinu proizvođenju pjesme u prozi, nije ipak uzeta u obzir Kozarčeva ostavština, složeno u jednoj od pjesama zaokupljena ne samo predosobnim i predpsihičkim

nego i postosobnim fenomenom što će ga tek Sudetin *Mor* iz 1926. razviti u iznimnu subjektivnu i formalnu konstituciju. Ne da se previdjeti Pejakovićevo tretiranje onoga što je »rubno«, pače to je izgleda bio oslonac za čvrste metodologijske granice koje su onda s izvanjske strane ostavile i Ivana Kozarca.

Ali tome je pristupiti nešto dalje u tekstu.

0.3.

U svakom slučaju, Ivan Kozarac nije nikakav nepriznati autor, niti pisac kojemu bi trebalo još preciznije utvrđivati poziciju u ukupnom korpusu hrvatske književnosti. Devedesetih je godina prošloga stoljeća nekoliko autora manje-više izravno ustvrdilo da je njegov roman *Đuka Begović* »djelo koje možemo smatrati jednim od ponajboljih hrvatskih romana uopće«. ¹⁶

Takav su stav samostalno i u metodologijskim uvodnim ili odjavnim redcima opsežnijih pristupa zapisali i Julijana Matanović, Krešimir Nemeč te Velimir Visković.

A o međusobnim odnosima različitih dijelova Kozarčeva opusa, upravo u kontekstu i spomenutih vrijednosnih sudova o njegovu romanu, možda ponajbolje najavljuju raščlanjivati redci Antonije Bogner Šaban:

»*Đuka Begović* objelodanjen je u nastavcima u *Ilustrovanom obzoru*, 1909. a kao zasebna knjiga 1911., dakle u godinama kada je moderna kao stilsko razdoblje već odmaknuta iz svog stvaralačkog i aktualnog središta. Ova nepobitna vremenska činjenica unekoliko je djelovala i odredila sud o nevelikom opusu Ivana Kozarca. Njegovu poeziju zanosno je, ponešto prenaplašeno poetično prikazao Vladimir Čerina, dok se glavnina kritičarskih prikaza zadržala sustavno i utemeljeno u Kozarčevoj novelistici i *Đuki Begoviću*, romanu sastavljenom od 16 proznih dijelova, u kojem se sublimira ali i razgranjava piščeva svekolika poetika.« ¹⁷

Značajni je dakle Kozarčev roman zakrilio manje kolikogod uspješne ostale tekstove, a bitno je u toj jasnoći romanesknog učinka potpomogla i lingvistička vizura Sande Ham i Vlaste Rišner, vizura koja je u jednostavnom stilističko-naratološkom osvjetljavanju ukazala ne na ustaljenom frazom prepoznavanog nečistog dijalekatskog pisca, nego na majstora stilističkih finesa, koji je vrlo precizno razlikovno oblikovao stilove pojedinih naratoloških razina. ¹⁸

0.4.

Već je rečeno kako je Hrvoje Pejaković bio raspoložen za *svijest o pismu*, koja se daje čitati od samih »francuskih početaka«, a slično će se zaokupljati i disertacijski opsežna Tea Benčić, dok će suzvučno upozoravati da u davniji Donat ističući rad na *grafici*, potom Mrkonjić svrstavajući pojavu pjesme u prozi u pjesništvo »iskustva jezika«, inače znakovito po razvijenim metajezičnim strategijama... Tu je posebno indikativno Donatovo razlikovanje *nejasnosti* i jasnosti, gdje je potonje vezano uz tradicionalno pjesništvo, a nejasnost uz modernističko prepoznavanje i deskripciju ali ne i objašnjavanje.

Tu je moguće uzeti jedan od instrumenata za pristup i Kozarčevim pjesmama u prozi, taj je instrument nejasnosti dakako preuzet od Heinricha Wolflina pa Huga Friedricha, ali je poslije još opsežnije promišljan kao poliloško kretanje postmoderne poezije.

Međutim, nema izravnijih podataka koji bi upozoravali na Kozarčevo poznavanje forme pjesme u prozi, nego u njegovoj autobiografiji (datirana sa 30. ožujka 1907) nailazimo na upotrebljavanje pojma fragmenta, za zapise koje je pisao u svojim mlađim (!?) danima.

Njegovim je dakle trima tekstovima kraćega opsega i poluprozne forme naslovnu žanrovsku naljepnicu dao prireditelj nesuđenih *Sabranih djela Ivana Kozarca* — Dragutin Tadijanović. Nažalost, 1942. prireditelj je primoran odustati od složenoga materijala sabranih djela, te će se pojaviti oveći svezak *Izabranih djela*, uz napomenu koja sve ovdje prepričano objašnjava. I bez obzira na nužnu ozbiljnu redukciju, u odnosu na pripravljeni ukupni opus Ivana Kozarca, Dragutin se Tadijanović odlučuje za uvrštavanje, kako sam naziva te tekstove, triju »sastavaka«, iz stanovite rukopisne *Bilježnice* broj 1, pa ih smješta na sam početak sveska, odmah nakon *Autobiografije*. U radnim ih bilješkama naziva sastavcima, a u prirediteljskom komponiranju sveska daje im naslov *Pjesme u prozi*.¹⁹

Tadijanović će tom prilikom unutar opsežnih radnih napomena na kraju sveska zabilježiti i ovo: »Sva tri ova sastavka (*Magle*, str. 25; *Iz sumračja*, str. 26; *Balada*, str. 27) uzeta su iz Bilj. I., a Kozarac ih je napisao u listopadu 1904. Sastavak 'Iz sumračja' K. je kasnije preradio i uzeo kao početak svoje pripovijesti 'Ada' u knjizi *Slavonska krv /.../ Prvotni naslov Romanca /.../ Kozarac je zamijenio naslovom Balada.*«²⁰

Već je pisano o suzdržanim pristupima Kozarčevoj poeziji koji su uslijedili ubrzo nakon početno euforičnoga *Predgovora* Vladimira Čerine, zbirci koju izabire i uređuje Joza Ivakić, a izlazi godinu dana nakon autorove smrti — 1911. Međutim, bez obzira na to je li riječ o afirmativnom ili uglavnom negatorskom kritičarskom uzvratu na pojavu zbirke, osim Tadijanovićeve radnih napomena i sličnoga popisivanja iz studijskoga pozitivizma Aleksandra Šljivarića, opširnijega pristupa Kozarčevim pjesmama u prozi nema sve do 1974. i interpretacijskoga teksta Dionizija Švagelja o tekstu *Magle*.

A vrlo će odrješito i pomalo polemično 1995. esejem *Pjesme u prozi Ivana Kozarca i njihovo mjesto u korpusu hrvatskog pjesništva* upozoriti na taj dio Kozarčeva opusa Delimir Rešicki.

0.5.

Kako bi se još jednom jasnije upozorilo na razloge izostanka uvažavanja predmetnoga dijela pisma Ivana Kozarca, nastojati je još jednom usustaviti i prikazati koje su zapravo skupine pristupatelja Kozarčevu opusu uopće bile u kakvoj-takvoj blizini tih tekstova.

Prva je skupina kritičara koji reagiraju neposredno nakon izlaska knjige *Pjesme*, pa je dakle riječ o prikazima primjerice Jaše Grgaševića, Adele Milčinić, Stjepana Parmačevića te Oskara Düra ... navesti je samo neke, ali im je odmah i uskratiti prigovor za nepoznavanje pjesama u prozi jer je iz takve čuvene i paradoksalne blizine izlaska knjige — materijal iz ostavštine zapravo neuočljiv.

Druga skupina pristupatelja Kozarčevoj poeziji, kod koje se metodološki opravdano ne očekuje iscrpnije pretraživanje rukopisne ostavštine — oni su nešto opsežniji tekstovi, koji u relativno bliskom razmaku od dvadesetak godina, dakle — tijekom tridesetih i početkom četrdesetih — prvi put, jer je zapravo riječ o godinom rođenja još relativno mlađem autoru, smještaju sintetičnim problemskim pogledom i s nešto više redaka u književnopovijesni kontekst, te se oslanjaju upravo samo na objelodanjene autorove tekstove kao i dotadašnju recepciju. Tu su u prvom redu Josip Bogner, vrlo mladi Ivo Balentović, te malo kasnije i Vladimir Kovačić.

Postoji i *treća skupina* znanstveno postavljenih istražitelja i pristupatelja Kozarčevu opusu pa i dijelu pjesničkoga traga, koju je najuočljivije predstavio A.

Šljivić, posve nezainteresiran i u fragmentima monografije o Kozarcu iz 1961. a i 1964. različiti previdati njegove pjesme u prozi od njegova sunarašajnog antologičara Zlatka Tomičića još 1958.

Znanstveno raspoloženi i prilično opsežni u pristupu Kozarčevoj lirici su Katica Čorkalo i Dubravko Jelčić na okruglom stolu što ga organizira Društvo hrvatskih književnika — ogranak Vinkovci 1985. a u zborniku bjelodani 1987.

Postoji i *četvrta skupina* pristupatelja Kozarčevoj lirici u kojoj nećemo naći prepoznavanje značenja pjesama u prozi. Riječ je o zavičajno-panoramskim pregledima Miroslava S. Mađera i Vladimira Rema, jer oni fenomenски zaokupljeni tematskim aspektima podneblja neće trebati subjektivno-stilističke i formalne ekskluzivitete kakve nude tri sofisticirana i pomalo apatridna teksta Kozarčevih pjesama u prozi.

0.5.1.

Nastojati je nešto izdvojenije prići dvama tekstovima koji su znanstveno projicirano tražili ključ za reintegraciju čitanja Kozarčeve lirike, nezadovoljni uglavnom negativnim tonovima koji okružuju još iz međuraća pristupe stihovnome dijelu opusa. Riječ je o spomenutim tekstovima *Ivan Kozarac pjesnik* Dubravka Jelčića i *Pjesme Ivana Kozarca* Katice Čorkalo.

Dubravko je Jelčić, povjesničarskom spekulacijom vođen ustvrdio da je »nerazumijevanje... dugo pratilo /...Kozarčev, G.R. / književni rad, ali nerazumijevanje naročite vrste, osobito pak njegovu liriku, koja je još i danas ne samo zapostavljeno nego i najneobrađeno područje njegovog rada. Vjerujem da je to otuda što se Kozarac mlađi ni kao prozaist ni kao liričar nije sasvim uklapao u književnu struju...« (...). Kako se vidi, Jelčić smjera prema motivskoj Kozarčevoj razlici i tu je dobrim dijelom u pravu jer osobito kada je lirika hrvatske moderne u pitanju, onda se intenzivni erotizam teško može naći u toliko ćutilnom nastupu kao u stihovnom dijelu Kozarčevih pjesama, i to doista erotizam punoga putenog užića projicirana na noćni prostor melankolije. Stoga će Kozarac biti posve neusporediv s nizom salonskih melankolika, ali ni s destruktivnom tjelesnošću Kamova. Tek, Jelčić će ipak više pristupiti tzv. »socijalnoj« skupini pjesama nego li spomenutoj erotici kada bude objašnjavao nepovoljan poetički kontekst za primanje stihovnoga dijela opusa Ivana Kozarca.

»On sigurno nije bio totalni negator pjesničke tradicije, kao Kamov. Bio je samo gnjevan poput Kranjčevića i Kovačića...«²¹ »... impresionističkim stilom i stihom modernista Ivo Kozarac pjeva o sasvim nemodernističkim motivima, motivima sela uopće a slavonskog sela napose...«²²

Malo ga braneći a malo relativizirajući svoju vlastitu nakanu bavljenja Kozarčevim pjesmama, Jelčić će zapravo biti donekle u blizini govorenja i o pjesmama u prozi: »... Nema sumnje, da su te pjesme nastojale kao nusprodukti uz njegov rad na prozi (GR: *Sagara dan, Iz davnih dana, Da se povežemo, Dođi draga, Večer je*)...«²³ Međutim, to Jelčiću nije bilo namjerom, a refleksni oslonac za takvu tvrdnju lako je mogao naći u fragmentima pjesama koje je Kozarac ubacivao u svoje veće prozne tekstove, potičući i/ili diverzirajući proznu naraciju. No ipak je bilo relativno poznato da je u prvoj fazi pisanja Kozarac pisao pjesme tako da je lako bilo izreći navedenu »nesumnjivost«, jer je to bila faktografska priča iz biografije odnosno i *Autobiografije*.

Jelčić će u kruženju oko argumentacijskih rupa podcrtavati i misli koje će gotovo ponovno isključivati potrebu osobitoga upućivanja u lirski dio opusa, tako da će zapravo već dvaput prepričan podatak samo još jednom preokrenuti, vrlo blizu neslaganju sa samim svojim zalogom o potrebi čitanja toga dijela opusa: »... Značajan pripovjedač, nije Ivan Kozarac jednako značajan i kao pjesnik; bolje rečeno, njegovo pjesničko značenje neodvojivo je od njegove proze«.²⁴

0.5.2.

Puno lucidnije Katica će Čorkalo žudjeti za modernijim lirskim učincima Ivana Kozarca — modernijim nego što su oni otiskani u zbirci *Pjesme* »... Da je Ivan Kozarac, kojim sretnim slučajem, otkrio ili, bolje rečeno, da je imao vremena otkriti slobodan stih, kako bi tada progovorio spontano i prirodno, pronašao adekvatan pjesnički izraz, kao što ga je, uostalom, našao u svojoj prozi...«²⁵ Dakako, šteta je što tu lucidnu žudnju, bitno kritičkoga postava bliskoga većini blažih kritičara Kozarčeve poezije — nije uspjela usmjeriti tekstovima predmetnoga interesa ovog rada.

Nešto se zanimljivo dogodilo još jednome stručno-znanstvenom čitatelju i zagovaratelju Kozarčeva doduše novelističkoga dijela opusa. Riječ je o mlađem bratu Josipa Bognera — o dr. Ivi Bogneru, koji je kao prvi redovni profesor osječke kroatistike iz 1977. i kolegija *nove hrvatske književnosti* bio poznat kao

»Spitzerovac«. On također nigdje u svojem jednostavnom i školski razvidnom pristupu zbirci Slavonska krv ne spominje nešto drugo do same novele, ali kada u nizanju komentara o svakoj pojedinoj noveli dođe do teksta *Ada*, on ga uglavnom vrijednosno ne prima s osobitim raspoloženjem ali o uvodnim dijelovima teksta ne može a da ne zabilježi školskispitzerovsku napomenu. O čemu je riječ?

... Ivo Bogner o pripovijetci *Ada* kaže da »svojom temom ništa neobično, no pripovijetka je značajna osnovnim uvodnim ugođajem za ostali dio teksta u zbirci, a naročito je dubinski svojstven opis seoske večeri kada otpočinje život seoske mladeži...«²⁶ Ponovno: o čemu je tu sada riječ? Riječ je o tome da se Bogneru sviđaju samo oni dijelovi te novele (»pripovijetke«) koji su izvorno u rukopisu Bilježnice I bili samostalnim lirskim proznim tekstom, bili su »sastavak« naslovljen »*Iz sumračja*« - kako nas je bio obavijestio Dragutin Tadijanović.

0.6.

Ne samo spitzerovca Ivu Bognera nego i jednog staigerovca, već spomenutoga Dionizija Švagelja, Kozarčevi su redci pjesama u prozi izazvali posegnuti izravno u Staigerove eksplikacije. Tako je došlo do jedine dosad poznate interpretacije neke od tih triju proznih pjesama. Švageljev je tekst naslovljen *A nekud se mora gledati — interpretacija Magle Ivana Kozarca*. U tome tekstu Švagelj malo zapravo tekstualno interpretira a više gurka biografske, kulturološke, zemljopisne te na određeni način i antropološke implikacije prema njihovoj navodnoj kondenziranosti u *Maglama*. Najuspješniji je dio te suviše namještane interpretacije uočavanje onog što je Donat nazvao nejasnošću. Sve drugo je Švagelj zapravo previše objašnjavao, ali je zanimljivo stilistički zanesen mogućom interpretacijom ponavljalačkih vokalnih struktura i njihove obojenosti. U svakom je slučaju indikativno da jedan zagriženi zavičajni istražitelj, kada je riječ o Kozarčevoj lirici — jedinu pjesmu koju izdvaja za samostalni pristup nalazi u tim tako zabačenim i napuštenim tekstićima. Sve je u toj interpretaciji proizvoljno i suviše impresijski pisano, ali je signalom lucidnoga i zamjerno nediscipliniranoga čitatelja.

1.

Delimir Rešicki upozorava što određuje Kozarčeve pjesme u prozi: »... tamnost, melankolija i kontemplativnost kakvu inače nismo sreli u središnjem Kozarčevu pjesničkom ispisu. Otvorenoj, dionizijskoj i erotičnoj himnici njegovih najpoznatijih stihova u ovom su nevelikom polju pretpostavljena simbolička i metaforička tematiziranja tanathosa, puno bliža modernističkoj poetici rasapa ...«²⁷

Na tome je mjestu zapravo moguće uopće započeti ozbiljniji ulazak u interpretacijsko užice. Prepoznati je, u pjesmi *Magle*, dvosubjektnu kompetenciju pogleda: metaforični pogled se pojavljuje kao šav koji otkriva značenjski lik motivskog tijela teksta. A pejzažni je, zastupljenije motivski, dio slike vrlo opsežno razvijen te je reflektivni aspekt metafore manje značajan i zapravo oslobađa puno više čulnu zaokupljenost prirodom kao samostalnim personaliziranim bićem, koje se iz sve snage želi u toj antropomorfizaciji — odvojiti od čovjeka, njegove čulnosti i njegove poruke. Zato završna dva retka umjesto reimpostacije humaniteta, zapravo pokazuju njegovu nepotrebnost. Osim kao relacije čulnoga, a dakle u intelektualnom smislu — reduciranog na temeljno osviješćenu tamnu sliku svijeta, beznadnu.

Pjesma *Iz sumračja* najbliža je vitalističnom tonu nekih proznih Kozarčevih preokupacija, a dvosvijetlo stanje slike poseže za kontrastom slutnje tjelesnoga kao pokušaj afirmacije tamnoga kao polja oživljavanja i mjesta na kojemu caruje mladost. Gotičku atmosferu izduljenih sjena i utvara ta pjesma jedva uspijeva osporiti, jer to čini tek na kratkom eksplikatornom mjestu, dok veći dio teksta njeguje vladavinu tamnosti, i u smislu nastupajuće motivske nokturalnosti ali i u izmicanju jasnije teme.

Pjesma *Balada* iznimno je negativitetnog motivskog materijala. Priroda se održava kao mjesto prebacivanja iz živoga u svijet smrti, što njoj osigurava trajanje, ali bićima koja joj se u blizini njezinih nekomunikativnih zrcala — voda, približe, može predati jedino »zombijevsku« subjektu strukturu.

Sve tri pjesme su pisane u naglašenim smjenama dužih i kraćih sintaktičkih struktura, u poluproznom retku, ali je ta paragrafirajuća grafika, kao prozno ritmizirajuće sredstvo, prisutna i u novelističkom Kozarčevu pismu, pa nije razlogom osporiti prihvaćanje tih redaka kao pomalo ekstatičnih proznih struktura.

2.

Umjesto zasad tek tezično skicirane interpretacije, te onda i umjesto zaključka, ponoviti je kako je vrlo nepovoljan bio povijesni dvotijek u paralel-slalomu (1.) afirmacije ukupnoga Kozarčeva opusa te specifično kroz ostavštinu zabačenih podataka o njegovim pjesmama u prozi i (2.) spore afirmacije i same pojave pjesme u prozi kao modernističkoga pisma *posebne strategije*, koje međutim ipak ima i svoje konvencionalnije i nekonvencionalnije tendencije.

U takvom je nepovoljnom povijesnom paralel-slalomu Kozarčev lirski dio opusa neprestano trpio, ni kriv ni dužan za još jedno izostajanje zadovoljnijega pogleda — i na ukupan učinak pjesme u prozi u prostoru hrvatske moderne.

3. Prilog — tekst Kozarčeve pjesme *Balada*

BALADA

Bujaju zelene duboke vode.
Jedva ih čuješ. Bez šuma bujaju, rastu. Gladna je ona
ogromna utroba njihova. —
Gladna povlači za sobom sve — i trnje i suvo lišće i svelo
cvijeće i — živote.
Zelene duboke vode.
Tamne nepregledne dubine.
Bujaju. —
Kraj njih, po obalnu bilju pauk prede fine mreže, a cvrčak pjeva
pjesmu mira.
Ne, ne; on ne pjeva, on priča o pokoju u zelenim, dubokim
vodama.
Glasno priča. — — —

Kraj zelenih dubokih voda, kraj gladne utrobe njihove, eno,
stala spodoba.
Čovjek?
Da, kosti i meso.
Kosti i meso, bez srca, razuma, duše.
A gdje mu srce? Gdje razum? Gdje duša?
Tko zna! — — —
Tko zna — tko mu iščupa srce, tko poremeti razum, rastrova
dušu!

Tu je.
Zovu ga zelene duboke vode, zelene nepovratne dubine.
Nema ni suza. Sve se izlile tamo negdje u svijetu, gdje su mu
čupali srce, ispijali mozak, trovali dušu.
Na obali ludo, bezumno bliješte dva oka. Bliješte svom
snagom.
Rada su prodrijet zelene dubine.
Al one su neprogledne, nepovratne.
I oči tinjaju, zamiru, sklapaju se — slabe, nemoćne.
A vode zovu, vode mame. —
Spodoba se trza.
Nad vodama zajecalo tužno, ko da pucaju strune.
Oči bljesnuše još jedanput.
I mirne zelene vode zašumile, zapjenile se.
Šum nadglasa cvrčka uz obalu.
Šum? Ne, šum, ne!
Zadnji odjek popucalih struna. — — —
Zelene se vode smiruju.
Smiruju se nepovratne dubine.
Site bujaju —
Zelene duboke vode!

4. LITERATURA

1. Tea Benčić, *Pjesma u prozi* /doktorski rad/, Zagreb 1997.
2. Antonija Bogner Šaban, »Književne, dramaturške i izvedbene preobrazbe Đuke Begovića Ivana Kozarca«; zbornik *Dana Josipa i Ivana Kozarca* — okrugli stol Ivan Kozarac u hrvatskoj književnosti, Vinkovci 1996.
3. Ivo Bogner: »Pripovjedač Ivan Kozarac«, u *Književni prikazi*, Osijek 1987.
4. Josip Bogner, *Ivan Kozarac (8. II. 1885. — 16. XI. 1910.)*, IK Izabrana djela (predgovor), Zagreb 1942.
5. Sanja Čerlek, »Poetika pjesme u prozi i suvremeno hrvatsko pjesništvo«, zbornik *Suvremeno hrvatsko pjesništvo*, Zagreb 1988.
6. Katica Čorkalo: »Pjesme Ivana Kozarca« (rad s okruglog stola), Društvo književnika Hrvatske ogranak Vinkovci, Vinkovci 1987.
7. Branimir Donat, »Signativnost antologija i pojava pjesme u prozi u suvremenom hrvatskom pjesništvu«, *Kritika* br. 4, Zagreb 1969.
8. Aleksandar Flaker, »Umjetnička proza« (Škreb-Stamać, *Uvod u književnost*), Zagreb 1986.
9. Dubravko Jelčić: »Ivan Kozarac pjesnik«. Zbornik *Ivan Kozarac* (rad s okruglog stola), Društvo književnika Hrvatske ogranak Vinkovci, Vinkovci 1987.
10. Peter Johnson, *Introduction, The Prose Poem*, Vol. 1, Providence 1992.
11. Ivan Kozarac, *Izabrana djela*, Zagreb 1942.
12. Zvonimir Mrkonjić, *Suvremeno hrvatsko pjesništvo, I-II*, Zagreb 1972.
13. Hrvoje Pejaković, »Predgovor«, *Naša ljubavnica tlapnja* (Zvonimir Mrkonjić, Hrvoje Pejaković, Andriana Škunca), Zagreb 1992.
14. Delimir Rešicki, predgovor knjizi Ivana Kozarca *Oda životu*, Vinkovci 1997.
15. Delimir Rešicki, »Pjesme u prozi Ivana Kozarca i njihovo mjesto u korpusu hrvatskog pjesništva«, zbornik *Dana Josipa i Ivana Kozarca* — okrugli stol Ivan Kozarac u hrvatskoj književnosti, Vinkovci 1996.
16. *Słownik terminów literackich*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1998.
17. Aleksandar Šljivarić, *Monografija o Ivanu Kozarcu*, Rad JAZU, knjiga 361, Zagreb 1971.

18. Dionizije Švagelj, *A nekud se mora gledati - interpretacija Magle Ivana Kozarca*, Slavonske književne komunikacije, Osijek 1974.

19. Zlatko Tomičić, *Sedam decenija hrvatske pjesme u prozi*, /Antologija hrvatskih pjesama u prozi/ Zagreb 1958.

BILJEŠKE

¹ Vidjeti u: Umjetnička proza (Škreb-Stamać, *Uvod u književnost*), Zagreb 1986, str. 359.

² Vidjeti u: *Introduction*, The Prose Poem, Vol. 1, Providence 1992, str. 5-9.

³ Vidjeti u: *Słownik terminów literackich*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1998, str. 397-8.

⁴ Vidjeti u: predgovor Zlatka Tomičića *Sedam decenija hrvatske pjesme u prozi* (Antologija hrvatskih pjesama u prozi), Zagreb 1958, str. 5-8.

⁵ Vidjeti u: *Predgovor*, Naša ljubavnica tlapnja, (Zvonimir Mrkonjić, Hrvoje Pejaković, Andriana Škunca), Zagreb 1992.

⁶ Vidjeti u: *Pjesma u prozi* (doktorski rad), Zagreb 1997, str. 39.

⁷ Vidjeti u: ID (skraćena za *Izabrana djela* — G.R.), str. 397-400.

⁸ Aleksandar Šljivarić, *Monografija o Ivanu Kozarcu*, Rad JAZU, knjiga 361, Zagreb 1971, str. 292.

⁹ Vidjeti u: Antologija; str. 5.

¹⁰ Vidjeti u: *Autobiografija*, Izabrana djela; str. 21-22.

¹¹ Vidjeti u: Antologija; str. 7.

¹² Vidjeti: Antologija; str. 8.

¹³ Usp. kod Tee Benčić; 1997, str. 121; također ranije kod Sanje Čerlek koja piše i da »velika imena ... hrvatskog pjesništva ... posežu za ovom vrstom nekako uzgred, ostvarujući relativno malu produkciju u dubokoj sjeni 'reprezentativnijih' oblika književnog iskaza...« (»Poetika pjesme u prozi i suvremeno hrvatsko pjesništvo«, zbornik *Suvremeno hrvatsko pjesništvo*), Zagreb 1988, str. 122.

¹⁴ Vidjeti u: Mrkonjić; 1972, str. 135.

¹⁵ Vidjeti u: čas. *Kritika*, br.4, Zagreb 1969, str. 23-33.

¹⁶ Rešicki; 1997, str. 5.

¹⁷ Vidjeti u: »Književne, dramaturške i izvedbene preobrazbe Đuke Begovića Ivana Kozarca«; zbornik *Dana Josipa i Ivana Kozarca* — okrugli stol Ivan Kozarac u hrvatskoj književnosti, Vinkovci 1996, str. 54.

¹⁸ V.R., »Đuka Begović Ivana Kozarca s jezikoslovnog motrišta«, zbornik *Dana Josipa i Ivana Kozarca*, Vinkovci 1996, str 21-30; S.H., »O pogrješnoj prosudbi jezika Ivana Kozarca«, isto, str. 31-50.

¹⁹ Vidjeti u: *Izabrana djela*; str. 23-28.

²⁰ Vidjeti u: I.D.; str. 402.

²¹ D. Jelčić: »Ivan Kozarac pjesnik«. Zbornik *Ivan Kozarac* (rad s okruglog stola), Društvo književnika Hrvatske ogranak Vinkovci, Vinkovci 1987, str. 52.

²² Isto, str. 54.

²³ Isto, str. 54-55.

²⁴ Isto, str. 57.

²⁵ Isto, Katica Čorkalo: *Pjesme Ivana Kozarca*, str. 46.

²⁶ Ivo Bogner: »Pripovjedač Ivan Kozarac«, u *Književni prikazi*, Osijek 1987, str. 17.

²⁷ Rešicki; 1996, str. 20.